

■ УДК 130.2

Н. Є. Шолухо, кандидат культурології, доцент, Харківська державна академія культури, м. Харків

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ФОРМУВАННЯ ТІЛЕСНОСТІ В КОНЦЕПЦІЯХ ОСЕЛІ ҐАСТОНА БАШЛЯРА Й ЕМАНЮЕЛЯ ЛЕВІНАСА

Досліджено механізм формування суб'єкта як психосоматичної цілісності у власній оселі в концепціях Ґастона Башляра й Еманюеля Левінаса у вимірах культури. Домівка проаналізована як простір, який засвоюється та формується суб'єктом через його активність. Насолода (Левінас) та марення (Башляр) подані як позитивні емоції, які отримує суб'єкт через тіло як канал комунікації з оселею. Засвоєння й трансформація останньої тлумачаться як окультурення простору через тілесні практики, які забезпечують атмосферу гостинності (Левінас) і створюють умови для самовдосконалення (Башляр). Наголошено на тому, що формування гендерних моделей поведінки чоловіка та жінки стає можливим саме в оселі.

Ключові слова: *домівка, тілесність, дотик, окультурення простору, гостинність, марення, Башляр, Левінас.*

Н. Е. Шолухо, кандидат культурологии, доцент, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ ФОРМИРОВАНИЯ ТЕЛЕСНОСТИ В КОНЦЕПЦИЯХ ДОМА ГАСТОНА БАШЛЯРА И ЭММАНЮЭЛЯ ЛЕВИНАСА

Исследован механизм формирования субъекта как психосоматической целостности в собственном доме в концепциях Ґастона Башляра и Эмманюэля Левинаса в культурологическом измерении. Дом проанализирован как осваиваемое и формируемое активностью субъекта пространство. Наслаждение (Левинас) и грёзы (Башляр) показаны как позитивные эмоции, получаемые субъектом через тело как канал коммуникации с домом. Освоение и трансформация последнего трактуются как окультуривание пространства посредством телесных практик, обеспечивающих атмосферу гостеприимства (Левинас) и создающих условия для самосовершенствования (Башляр). Подчёркивается мысль о том, что формирование гендерных моделей мужчины и женщины становится возможным именно в доме.

Ключевые слова: *дом, телесность, прикосновение, окультуривание пространства, гостеприимство, грёзы, Башляр, Левинас.*

N. Ye. Sholukho, Candidate of Culturology, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

CULTUROLOGICAL DIMENSIONS OF EMBODIMENT FORMATION IN THE POLITICS OF DWELLING BY GASTON BACHELARD AND EMMANUEL LÉVINAS

The mechanism of formation of the subject as a psychosomatic integrity in his own dwelling in the concepts of Gaston Bachelard and Emmanuel Lévinas in

a cultural dimension is explored. The dwelling is analyzed as the space being familiarized and formed by the subject's activity. Pleasure (Levinas) and dreams (Bachelard) are shown as positive emotions received by the subject through the body as a communication channel with the dwelling. The socialization and transformation of the latter are treated as a cultural adaptation of space through corporal practices, providing an atmosphere of hospitality (Levinas), and creating the conditions for self-improvement (Bachelard). The author emphasizes the idea that the formation of male and female gender models becomes possible in the dwelling.

Key words: *dwelling, embodiment, touch, cultural adaptation of space, hospitality, dreams, Gaston Bachelard, Emmanuel Lévinas.*

Постановка проблеми. Актуальність статті зумовлена необхідністю вивчення соматичної складової культури повсякденності. Нерозривна цілісність внутрішнього і зовнішнього, фізичного та психічного світів суб'єкта реалізується в його щоденних практиках. Зокрема, будівництво й обладнання оселі є тими елементами повсякденності, без яких суб'єкт є неповноцінним, а його цілісність перебуває під загрозою. Феноменологічні концепції Гастона Башляра та Емануеля Левінаса містять важливі для культурологічного знання моделі формування тілесності суб'єкта в межах оселі, що і спонукало звернутися до інтелектуальної спадщини цих двох філософів.

Дослідженню сприятимуть такі праці філософів: «Поетика простору» (1958 р.) Гастона Башляра, де здійснено феноменологічний аналіз оселі; «Тотальність і Нескінченне» (1961 р.), збірки «Важка свобода» (1963 р.) й «Інакше, аніж бути, або По то бік сутності» (1974 р.) Емануеля Левінаса, з яких можна реконструювати цілісну картину уявлень філософа про оселю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною базою розвідки є такі праці: філософію Г. Башляра розглянула І. Шабанова як таку, що зумовлює нові типи раціональності й уявлення, які формують особистість [7]; вертикальні та горизонтальні просторові орієнтири концепції дому проаналізувала Н. Потребна як сенсожиттєві для людини [4]; дослідження Л. Соколової засвідчило, що Башляр тлумачив марення в оселі як передумову формування якісно нової реальності, на генерування якої здатна творча особистість [5]. Левінасові інтенції щодо оселі розглянуто в працях: французького філософа Ж. Дерріда, котрий представив філософію Левінаса як філософію безпритульності, коли домівка стає місцем тимчасової зупинки [8]; англomовного дослідника Д. Газіра, який здійснив компаративістський аналіз категорії гостинності в М. Гайдеггера й Е. Левінаса – продовжувачів традиції ставлення до бездомності як моделі людського буття, започаткованої Г. Гегелем [10]; англomовного вченого Е. Вищогорода, в праці якого порівняно категорії автономії суб'єкта й гостинності в Е. Левінаса та Ж. Дерріда як, відповідно, класичної етичної та постмодерної стратегій [10]. Огляд літератури свідчить, що, по-перше, феноменологічна концепція оселі Башляра це не була предметом дослідження, по-друге, концепція оселі Левінаса вивчається крізь призму особистого ставлення мешканців оселі до гостей, а не через архітектурний та матеріально-речовий виміри, по-третє – не ви-

явлено будь-яких спроб порівняти концепції оселі Левінаса та Башляра. Заповідню означених теоретичних прогалин і присвячена ця розвідка.

Мета статті — культурологічно осмислити концепції домівки Еманюеля Левінаса та Гастона Башляра, в яких висвітлено формування тілесності суб'єкта.

Для досягнення мети слід вирішити такі завдання: проаналізувати концепції оселі за Левінасом та Башляром, виявити спільні та відмінні ознаки формування тілесності суб'єкта в працях двох філософів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Філософія Еманюеля Левінаса та Гастона Башляра має спільну інтелектуальну основу — феноменологію Едмунда Гусерля. Відмінність полягає в тому, що левінасова філософія додає до гусерлевої думки філософію М. Гадеггера й етичні настанови, а башлярова концепція тяжіє до теорії літератури та наочно демонструє методологічний потенціал феноменології на основі аналізу прози і поезії. Але в таких різних мислителів спільним є категорія оселі й ідея формування в ньому суб'єкта.

Першим загальним елементом у характеристиках дому Башляра та Левінаса є *мешкання в оселі як фундаментальна потреба*. Англomовний дослідник Д. Дж. Газір зазначив, що Е. Левінас наслідує започатковану Г. Гегелем традицію ставлення до бездомності як парадигми існування людини в сучасному світі. На думку дослідника, бездомність для філософа є не проблемою, яку слід вирішувати, а сутнісним аспектом людського існування [8, с. 11–12]. Проте Левінас наголошував на первинності оселі в житті людини: «Не оселя розташовується у світі об'єктів, а світ об'єктів розташовується стосовно моєї оселі» [2, с. 168]. Також Башляр зазначав: «Оселя — наш куточок світу... Дім — воістину космос... Хіба не є чудовою найскромніша оселя крізь призму душі?... Дім по-справжньому обживається не в його фактичній реальності... Оселя витісняє випадкове, незначне в житті людини, наставляє його в постійності. Якби не дім, людина була би розпоршеною істотою... Оселя — тіло та душа. Це первісний світ для людини» [1, с. 27–28] Отже, оселя є центром, навколо якого обертається життя та в межах якого формується суб'єкт. У домі суб'єкт уперше усвідомлює себе як *нерозривну психосоматичну цілісність*, а також там відбувається перший контакт з матеріально-речовим виміром життя, який стає можливим через *дотик*. Таким чином, першого життєвого досвіду суб'єкт набуває в домі.

Другим спільним елементом є *позитивні емоції як базове відчуття*, яке отримує людина, котра зростає в оселі. Якщо Левінас говорить про *насолоду*, то Башляр — про *марення*. Під *насолодою* Левінас має на увазі не процес отримання еротичних утіх, а вміння отримувати задоволення від самої змоги дихати, користуватися необхідними речами, керувати власним тілом і часом. Зокрема, Левінас описує механізм усвідомлення харчування як феномену: «Іжа як засіб зміцнення — це обернення інакшого в Тотожне, що уособлює саму сутність насолоди: енергія інакшості, визнана як інакша, як ми побачимо далі, як така, що підтримує сам акт, спрямований на цю енергію, в насолоді стає моєю енергією, моєю силою, мною» [2, с. 134].

Башляр описує *марення* не як сновидіння або умисні мрії, а як змогу самоствердитися у світі через усвідомлення оселі та себе: «У мареннях про рідну домівку, в сокровенній глибині нашого марення ми є причетними до первинного тепла, гарно темперованої матерії речового раю» [1, с. 29]. Отже, не можна погодитися з Жаком Дерріда, котрий стверджував, що левінасова думка відповідає традиції тлумачення суб'єкта як мандрівника, котрому оселя стає неважливою, а сутність гостинності криється лише в мові [10, с. 56, 58]. Цією тезою Левінас максимально наближається до Башляра, адже обидва філософи основу процесу формування світогляду людини вбачають саме в оселі. Дім, відтак, є можливістю контакту з оселею. Через тактильний контакт оселя «проникає» в суб'єкта, а той, у свою чергу, — у простір оселі — грається, ламає, ремонтує речі, змінює їх місце, викидає старі, приносить нові. Суб'єкт власноруч змінює інтер'єр оселі та змінюється сам. Тілесність є каналом комунікації суб'єкта з оселею.

Третій елемент — це тлумачення дому як *окультурення простору* суб'єктом. Обидва філософи описують його як змогу суб'єкта здійснювати вплив на всесвіт, підлаштовувати навколишній простір під себе. Відмінність між думками філософів полягає в призначенні цих змін. Тлумачення простору Башляром експлікує внутрішній світ людини, демонструє можливості пізнання й творчої інтерпретації світу. У межах домівки Башляра внутрішній світ людини стає зовнішнім — зрозумілим, відкритим, прозорим: «Передусім кут — це притулок, який забезпечує нам одну з первісних цінностей буття: стійкість... Навколо нашого тіла, яке відчуває себе надійно вкритим, вибудовується уявна кімната. Тіні перетворюються на стіни, меблі слугують парканом, драпіровка — дахом» [1, с. 124–125]. Тобто життєва стійкість і відчуття безпеки, забезпечені оселею, стають емоційним фоном буття суб'єкта *через тіло*. Зауважимо, що формування стійкості й безпеки відбувається через творчу інтерпретацію простору оселі за допомогою марення. Тілесність набуває впевненості через затишок і безпеку. Левінас для розкриття вагомості окультурення простору згадує найважливішу категорію своєї філософії — категорію Іншого: «Зосередженість у домівці, відкритій для Іншого, тобто гостинність, — це конкретний і первісний факт людського зосередження» [2, с. 185]. Філософ через категорію гостинності пояснює призначення окультуреного простору як такого, який може прийняти Іншого. Простір наче «розгортається» через контакт з інакшістю, яка виникає в житті суб'єкта. Оселя стає місцем зустрічі з Іншим, а відтак — насичується етичним сенсом. Більше того, гостинність — це відчуття, яке «пронизує» суб'єкта загалом, адже думка про гостинність утілюється в кожному жесті стосовно Іншого. В «Інакше, аніж бути, або По той бік сутності» зазначено: «...у безперервній закритості его... гість доручив себе ... й існуючий відвертається від себе до іншого з жестом наділення його хлібом, який щойно хотів покласти до свого рота» [9, с. 79].

Четвертий елемент — *атмосфера домівки* як похідна властивість від тези обох мислителів про усвідомлення людиною оселі як базової локації у формуванні світогляду. Людина, котра осмислює значущість оселі, ство-

рює її «внутрішній клімат». Для Левінаса в характеристиці дому головним є саме *вміння робити своє житло відкритим* для когось, тобто гостинним, що і є ознакою атмосфери дому. Тому філософ і не описує оселі, і в праці «Важка свобода» наголошує на тому, що біблійний Авраам зустрічав трьох мандрівників під деревом, а не в оселі. Тобто атмосфера дому не пов'язана із жодною архітектурною спорудою, інтер'єр оселі стає неважливим. Відтак, атмосфера домівки залежить від людини, котра здатна її створити навіть під відкритим небом. У свою чергу Башляр визначає атмосферу оселі як таку, що залежить від меблів, шухляд, сходинок, горища. Однак запорукою атмосфери є не архітектурна будова та меблі в ній, а *інтерпретація оселі та речей уявою*: «Крипта рідного дому. Для нас це вісь, навколо якої обертаються інтерпретації мрії думкою та, навпаки, інтерпретація думки мрією... Перед нами нерозривна єдність образу та спогадів, функціональна суміш уяви та пам'яті» [1, с. 35]. Отже, в тлумаченні атмосфери дому Башляром спостерігається зворотний процес: уява та марення через тіло впливають на оселю, створюючи її затишність і спонукаючи суб'єкта до нової творчої діяльності.

Звернімо увагу на той факт, що тілесність в обох філософів має як біологічну, так і соціально-культурну стать – гендер. *Чоловіча та жіноча гендерні моделі поведінки формуються в просторі оселі*, що є п'ятим елементом у зіставленні двох концепцій. Башлярівий та левінасовий погляди розгортаються в класичній парадигмі тлумачення дому як архітектурно створеного чоловіком та наповненого затишком зусиллями жінки. Левінас зазначає: «Набуття затишку... виникнення *місця* в просторі не є... наслідком будівельного жесту, архітектури, що оформлює ландшафт, але народжується з внутрішнього простору Домівки, де «виворіт» і «лицьову сторону» не можна було б відрізнити без жіночого існування, яке мешкає в ньому — яке і є самим мешканням. Це воно перетворює зерно на хліб, а льон на одяг» [3, с. 350]. Аналогічні думки висловлював Башляр: «Але як надати творчій активності господарчим справам? Внести в машинальний жест чіткість свідомості, поєднавши протирання старих меблів із заняттям феноменологією, ми відчуємо, що милу домашню звичку збагачують нові враження... Так, протираючи меблі... поет створює річ, підкреслює людську гідність речі. Внутрішня гармонія стін та обстановки дозволяє усвідомити, що оселю створюють жінки. Чоловіки вміють зводити лише зовнішні стіни. Цивілізація воску їм зовсім не відома» [1, с. 72]. Отже, тільки чоловік може побудувати дім, тільки жінка може зробити його придатним для життя.

Отже, тілесність є тим тлом, на якому формуються оселя та її атмосфера. Відтак, формування тілесності суб'єкта й оселі — це взаємопов'язані процеси. Суб'єкт, що зростає в оселі, підтримує чистоту, користується речами, замінює їх на нові, формується сам та формує власну особистість. Усе це здійснюється із залученням тілесності: фізична присутність у домівці, праця в ній, утома, отримання насолоди здійснюються *суб'єктом як цілісною субстанцією*, без поділу на психіку та тіло. Тобто *оселя стає локалізацією не лише архітектурного, але й культурного сенсів життя суб'єкта*.

Підтвердження цього висновку наявне в розвідці дослідниці просторово-часових орієнтирів формування людини Ю. Г. Хайорової: «Під «домом» слід розуміти не лише матеріальний дім дитинства й інші будинки, в яких людина мешкала та була господарем, але й «дім» духовний, культурні сенси, за умов яких людина мешкає та господарює. «Домашній» життєвий простір (і час) є ядром (стрижнем, корінням) усього життєвого поезису людини, збирає, центрує людину в ціле та веде крізь життя» [6, с. 227].

Перспективою подальшого дослідження є розгляд впливу насолоди та марення на формування суб'єкта як психосоматичної цілісності в концепціях Левінаса та Башляра.

Висновки. Культурологічне осмислення концепцій домівки Еманюеля Левінаса й Гастона Башляра як таких, де висвітлено формування тілесності суб'єкта, дозволяє дійти певних висновків.

По-перше, спільними ознаками двох концепцій є проживання в оселі як фундаментальна потреба суб'єкта, який саме в домі усвідомлює власну психосоматичну цілісність, набуваючи першого життєвого досвіду на основі тактильного контакту з матеріальним світом. Позитивні емоції (левінасова категорія насолоди та башлярова категорія марення), які суб'єкт отримує в оселі, формують через тілесні практики та розумово-творчі процеси його ставлення до життя. Культурна трансформація простору вможливлена завдяки маренню, яке, згідно з Башляром, через оселю наділяє суб'єкта безпекою та життєвою стійкістю. Етичне почуття гостинності, за Левінасом, робить оселю відкритою для Іншого. Атмосфера дому, яка залежить не від архітектурної споруди, а виключно від суб'єкта, робить дім придатним для існування суб'єкта (Башляр) та гостинності (Левінас).

По-друге, формування домівки і суб'єкта є взаємопов'язаними, через тілесність, процесами. За допомогою спорудження дому, користування в ньому речами та наповнення його затишком суб'єкт формує власне «Я». Відмінність між концепціями двох філософів полягає в тому, що призначення такого процесу в Башляра — самовдосконалення, де домівка стає основою для пізнання й інтерпретації світу, а в Левінаса — усвідомлення відповідальності за Іншого, який може завітати до оселі.

Список використаних джерел

1. Башляр Г. Избранное: Поэтика пространства / Гастон Башляр ; пер. с франц. — М. : РОССПЭН, 2004. — 376 с.
2. Левинас Э. Избранное. Тотальность и Бесконечное / Эмманюэль Левинас ; пер. с франц. — М. ; СПб. : Универс. книга, 2000. — 416 с.
3. Левинас Э. Трудная свобода / Эмманюэль Левинас ; пер. с франц. — М. : РОССПЭН, 2004. — 752 с.
4. Потребна Н. А. Феноменологический анализ пространства / Н. А. Потребна // Актуальні проблеми слов'янської філології : зб. наук. ст. Сер. : Лінгвістика і літературознавство. — 2010. — Вип. XXIII, ч. 1. — С. 406–413.
5. Солокова Л. Ю. Ж.-П. Сартр и Г. Башляр: две феноменологические концепции воображения / Л. Ю. Соколова // Размышления о философии

- на перекрестке второго и третьего тысячелетий : сб. ст. к 75-летию М. Я. Корнеева. — Вып. 11. — СПб. : СПбФО, 2002. — С.141–150.
6. Хаёрова Ю. Г. Жизненное пространство и время как форма самособира-ния человека / Ю. Г. Хаёрова // Ученые записки Казанск. гос. ун-та. Сер. : Гуманитарные науки. — Т. 149, кн. 5. — Казань : Казан. гос. ун-т, 2007. — С. 224–232.
 7. Шабанова И. Л. Концепция человека в философии Гастона Башляра : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.03 / И. Л. Шабанова ; Московск. пед. гос. ун-т. — М., 2002. — 145 с.
 8. Gauthier D. J. Martin Heidegger, Emmanuel Lévinas and the politics of dwelling / David J. Gauthier. — Lanham : Lexington Books, 2011. — 230 p.
 9. Lévinas E. Otherwise than being, or, Beyond essence / Emmanuel Lévinas ; translated from French by A. Lingis. — Pittsburgh : Duquesne University Press, 2004. — 205 p.
 10. Wyschogrod E. Autochthony and Welcome: Discourses of Exile in Lévinas and Derrida / Edith Wyschogrod // Derrida and Religion: Other Testaments / ed. by Y. Sherwood & K. Hart. — Routledge; New York; London, 2005. — P. 53–62.

References

1. Bachelard G. Izbrannoye: Poetika prostranstva / Gaston Bachelard; per. s frants. — Moskva : ROSSPEN, 2004. — 376 s.
2. Lévinas E. Izbrannoye. Totalnost i Beskonechnoye / Emmanuel Lévinas; per. s frants. — Moskva ; Sankt-Peterburg : Universitetskaya kniga, 2000. — 416 s.
3. Lévinas E. Trudnaya svoboda / Emmanuel Lévinas; per. s frants. — Moskva : ROSSPEN, 2004. — 752 s.
4. Potreba N. A. Fenomenologicheskij analiz prostranstva / N. A. Potreba // Aktualni problemy slovianskoi filolohii : zb. nauk. st. Ser. : Linhvistyka i literaturoznavstvo. — 2010. — Vyp. XXIII, ch. 1. — S. 406–413.
5. Solokova L. Yu. J.-P. Sartre i G. Bachelard: dve fenomenologicheskiye kontseptsii voobrazheniya / L. Yu. Sokolova // Razmyshleniya o filosofii na perekrestke vtorogo i tretogo tysyacheletiy : sb. st. k 75-letiyu M. Ya. Korneeva. — Vyp. 11. — SPb : SPbFO, 2002. — S.141–150.
6. Khayerova Yu. G. Zhiznennoye prostranstvo i vremya kak forma samosobiraniya cheloveka / Yu. G. Khayerova // Uchenyye zapiski Kazansk. gos. un-ta. Ser. : Gumanitarnyye nauki. — T. 149, kn. 5. — Kazan : Kazan. gos. un-t. 2007. — S. 224–232.
7. Shabanova I. L. Kontseptsiya cheloveka v filosofii Gaston Bachelard: dis. ... kand. filoz. nauk : 09.00.03 / I. L. Shabanova ; Moskovskiy ped. gos. un-t. — Moskva, 2002. — 145 s.
8. Gauthier D. J. Martin Heidegger, Emmanuel Lévinas and the politics of dwelling / David J. Gauthier. — Lanham : Lexington Books, 2011. — 230 p.
9. Lévinas E. Otherwise than being, or, Beyond essence / Emmanuel Lévinas ; translated from French by A. Lingis. — Pittsburgh : Duquesne University Press, 2004. — 205 p.
10. Wyschogrod E. Autochthony and Welcome: Discourses of Exile in Lévinas and Derrida / Edith Wyschogrod // Derrida and Religion: Other Testaments / ed. by Y. Sherwood & K. Hart. — Routledge; New York; London, 2005. — P. 53–62.

UDC 130.2

CULTUROLOGICAL DIMENSIONS OF EMBODIMENT FORMATION IN THE POLITICS OF DWELLING BY GASTON BACHELARD AND EMMANUEL LÉVINAS

Sholukho N. Ye., Candidate of Culturology, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv
natellash@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0001-8339-5615>

The aim of this article is to inquire into the culturological conceptualization of dwelling by Emmanuel Lévinas and Gaston Bachelard carrying the message of embodiment formation of the subject.

Research methodology. The methods of the comparative analysis, hermeneutic and semiotic approaches are applied. The study investigates this issue by assembling into the aggregate picture by means of metatheoretic generalization.

Results. The mechanism of formation of the subject as a psychosomatic integrity in his own dwelling in the concepts of Gaston Bachelard and Emmanuel Lévinas in a cultural dimension is explored. The dwelling is analyzed as the space being familiarized and formed by the subject's activity. Pleasure (Levinas) and dreams (Bachelard) are shown as positive emotions received by the subject through the body as a communication channel with the dwelling. The socialization and transformation of the latter are treated as a cultural adaptation of space through corporal practices, providing an atmosphere of hospitality (Levinas), and creating the conditions for self-improvement (Bachelard). Pleasure becomes the key emotion received from the contact with material and physical measurement of culture and makes the dwelling hospitable in terms of being opened for the Other. Dreams as judgment of the tactile contact with the things in the dwelling provide cultural adaptation of space and promote the formation of complete world outlook. The author emphasizes the idea that the formation of male and female gender models becomes possible in the dwelling.

Novelty. The politics of the dwelling in Emmanuel Lévinas' philosophy in the cultural dimensions is revealed and analyzed, the concepts of Emmanuel Lévinas' and Gaston Bachelard's dwelling are considered from a perspective of the subject formation as a psychosomatic integrity within culture.

Practical significance. The paper can contribute to teaching disciplines of the humanities and social sciences.

Key words: *dwelling, embodiment, touch, cultural adaptation of space, hospitality, dreams, Gaston Bachelard, Emmanuel Lévinas.*

Надійшла до редакції 14.01.2016 р.